

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.3.5](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.3.5)

УДК 330.33.012:635.21

М. М. Жибак,

доктор економічних наук, професор, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»

І. О. Федуняк,

кандидат економічних наук, доцент, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Бережанський агротехнічний інститут»

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА КАРТОПЛІ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

M. Zhybak

*Doctor of Economic Science, Professor,
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

I. Feduniak

*Ph.D. in Economics, Associate Professor,
SS of NULES of Ukraine "Berezhany Agrotechnical Institute"*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC BASES OF POTATO FARMING UNDER MARKET CONDITIONS

Стаття присвячена проблемі дослідження організаційно-економічних основ та практичних засад формування ефективного виробництва картоплі у сільськогосподарських підприємствах, а також обґрунтовано стратегію щодо його підвищення.

Досліджено сучасний стан, проблеми і тенденції розвитку галузі картоплярства у Тернопільській області, проаналізовано та визначено ефективність виробництва картоплі у сільськогосподарських підприємствах.

Як свідчать матеріали дослідження, навіть за різноманіття форм і методів господарювання домінуюча роль все ж належить великому товарному виробництву, яке в силу своїх переваг дає змогу ефективніше використовувати обмежені виробничі ресурси.

Встановлено, що зменшення виробництва картоплі зумовлено переходом сільськогосподарських підприємств до вирощування культур, які менш примхливі до природніх умов та мають стабільні канали реалізації.

Зроблено висновки, що ключовими складовими формування конкурентоспроможної агропродукції галузі картоплярства України мають стати підвищення її якості до рівня світових стандартів із докорінною зміною системи заготівлі та зберігання продовольчої картоплі.

The article is devoted to the problem of studying of organizationally-economic bases and practical principles of formation of efficient potato production in agricultural enterprises, as well as a strategy for its increasing.

The modern state, problems and tendencies of the development of the potato industry in the Ternopol region are investigated, the efficiency of potato production in agricultural enterprises is analyzed and determined.

According to the materials of the study, even for the diversity of forms and methods of management, the dominant role nevertheless belongs to the large commodity production, which, because of its advantages, makes it possible to use more efficiently limited production resources.

Under present conditions, a need arises for a significant increase in acreage under potato in agricultural enterprises, for locating a lion's share of cultivating fields in the areas with the most favorable production conditions, for industry specialization recovery, for taking measures to increase sales for recycling, and for development of the food industry with enough potato consumption as raw material. The foremost value has potato varieties that influence 50 % of all crops. The correct selection of a potato variety is a major factor in potato farming. Crop capacity is a quality indicator, the level of which is affected by many factors. With higher plant capacity we can maximize gross harvesting from the less areas being cultivated. It is very important now when the cultivated areas under potatoes are being reduced, as oilseeds production increases.

Performance indicators of an enterprise depend not only on crop capacity alone, but also on the results of product sales. Analyzing profitability indicators reflecting economic performance more accurately since they characterize the efficiency of work in general, we can trace the negative trend that has led to a significant decrease in production profitability compared to 2013, which in 2017 dropped to -5.7%.

The systematic reduction of potatoes cost is one of the basic conditions for improving the efficiency of agricultural production. It directly affects the amount of profit, the level of profitability, as well as the budget.

It was established that reduction of potato production is due to the transition of agricultural enterprises to growing crops less sensitive to natural conditions and stable channels of realization.

It is concluded that the key components of the formation of competitive agroproducts of Ukrainian potato fields should be to increase its quality to the level of world standards with a radical change in the system of harvesting and storage of food potatoes.

Ключові слова: *організаційно-економічний механізм; великотоварне виробництво; урожайність культури; валовий збір; канали збуту; рентабельність; ефективність виробництва.*

Key words: *organizationally-economic mechanism; large-scale production; productivity of crops; gross production; sales channels; profitability; efficiency of production.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В останні роки, незважаючи на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, спостерігається погіршення фінансового стану сільських товаровиробників, значна соціальна деградація села. Провідною галуззю рослинництва є галузь картоплярства. Народногосподарське значення продукції картоплярства полягає, по-перше, в тому, що країна отримує від цієї галузі продукти харчування в натуральному вигляді. По-друге, значна частина галузей легкої та харчової промисловості використовує дану продукцію як сировину.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання розвитку картоплярства, а також проблеми організації ефективного виробництва та збуту картоплі сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення є предметом дослідження багатьох науковців, а саме: Ю. Білан, Ю. Баранчук, В. Горкавий, Л. Ігнатенко, П. Киценко, В. Кононученко, В. Куценко, В. Макаренко, М. Мартинишин, Л. Мех, А. Погорілий, О. Положенець, П. Теслюк, Ю. Цимбалюк та ін. Однак багато питань функціонування картоплярства ще залишаються невирішеними. Недостатнє теоретико-практичне обґрунтування організаційно-економічних шляхів підвищення економічної ефективності виробництва картоплі з урахуванням регіональних особливостей функціонування галузі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних та методичних підходів і розробка практичних рекомендацій для забезпечення організаційно-економічної основи виробництва картоплі в ринкових умовах господарювання.

Вклад основного матеріалу дослідження. Важливу економічну роль у розвитку сільського господарства відіграє рослинництво, що виробляє в середньому 70 % всієї сільськогосподарської продукції

країни і є важливим джерелом валютних надходжень в Україну. Характерними особливостями розвитку національного виробництва в рослинництві залишаються застосування високовитратних, енергоємних технологій, технічно та технологічно застарілого обладнання, неефективних форм організації управління. Тому виникла об'єктивна потреба в удосконаленні організаційно-економічного забезпечення розвитку рослинництва, що сприятиме ефективності та конкурентоспроможності цієї сфери аграрного виробництва.

Рациональна організація виробництва полягає в тому, щоб інтегрувати всю сукупність різномірних компонентів, що реалізують процес виробництва, у цілісну і високоефективну виробничу систему, всі елементи якої ретельно "підігнані" один під одного за всіма аспектами їх функціонування.

Кінцеві результати аграрного виробництва знаходять своє відображення в кількості якісної, екологічно чистої і безпечної для здоров'я людини продукції та економічній ефективності виробництва.

Узагальнюючи підходи до характеристики видів ефективності, можна стверджувати, що ця категорія є надзвичайно багатогранною і відображає як виробничу, так і соціальну сторону економічних процесів. Водночас усі види ефективності тісно взаємозв'язані та взаємозалежні (рис. 1).

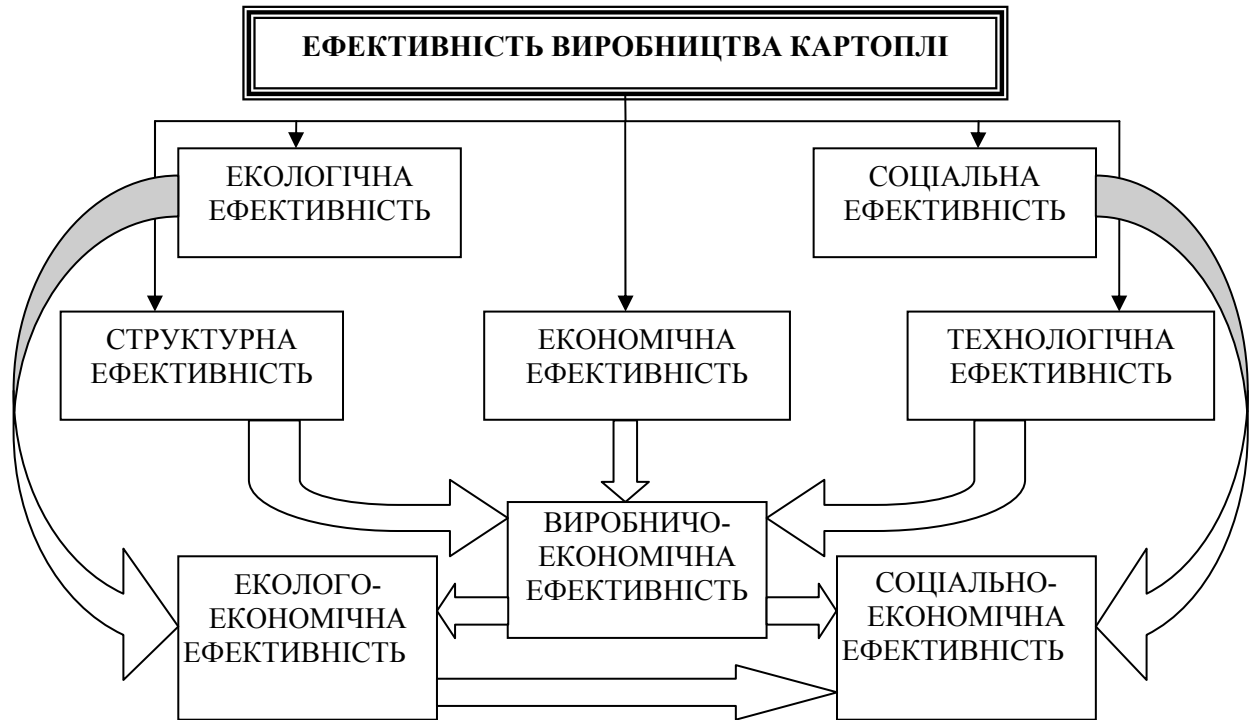

Рис. 1. Види ефективності виробництва картоплі та взаємозв'язки між ними

Джерело: узагальнення автора

Щодо оцінки економічної ефективності виробництва сьогодні розроблена і застосовується ціла система показників, яка певною мірою поєднує в собі як здобутки української науки, так і передові підходи до оцінки ефективності західних економічних течій. Але проблема полягає в тому, що часто виникають розбіжності як у назвах, так і методиках розрахунку однакових за своїм економічним змістом показників. Це пов'язано з тим, що процес трансформації вітчизняної економіки та приведення системи бухгалтерського обліку і статистики до міжнародних норм набув затяжного характеру. Це й зумовлює паралельне співіснування, а відповідно й висвітлення в наукових працях як старих, так і нових методик аналізу економічної ефективності. Ефективність виробництва відноситься до числа ключових категорій ринкової економіки, що безпосередньо пов'язане з досягненням кінцевої мети розвитку виробництва в цілому й кожного підприємства окремо [1]. Лише налагодивши ефективну систему збуту сільськогосподарської продукції, можна сподіватися на активізацію підприємницької ініціативи, концентрацію ресурсів і підвищення товарної спрямованості виробництва в галузі картоплярстві. А це необхідні передумови підвищення її ефективності.

Нині лідерами з виробництва картоплі залишаються північно-західні області внаслідок сприятливих ґрунтово-кліматичних умов. Це відповідає їхньому рейтингу областей з найбільшим валовим виробництвом.

Організаційно-економічний механізм функціонування галузей сільськогосподарського виробництва у Тернопільській області в умовах ринкових перетворень передбачає трансформацію інтеграційних процесів, на сучасному етапі, що характеризується основними явищами у сфері аграрного виробництва.

Тернопільська область, що займає частину Подільської височини, характеризується помірно-континентальним кліматом і належним рівнем забезпеченості ресурсним потенціалом для ефективного функціонування сільського господарства.

Таблиця 1. Склад і структура земельних угідь сільськогосподарських підприємств Тернопільської області, тис. га

Показники	Роки									
	2013		2014		2015		2016		2017	
	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%	тис. га	%
Площа сільськогосподарських угідь, всього	490,5	100	509,6	100	449,6	100	521,0	100	453,0	100
в т.ч. рілля	475,0	96,8	492,4	96,6	440,1	97,9	503,0	96,5	441,4	97,8
сіножаті пасовища і	14,0	2,8	15,6	3,1	9,0	2,0	16,0	3,5	8,9	2,0
інші землі	1,5	0,4	1,6	0,3	0,5	0,1	-	0	1,0	0,2

Джерело: проаналізовано на основі даних [2]

Аналіз структури земельних ресурсів (табл. 1), як основного засобу виробництва в досліджуваних сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області за період 2013-2017 рр. свідчить, що земельна площа сільськогосподарських угідь зменшилася на 37,5 тис. га і становить 453,0 тис. га.

Частка рілля в структурі сільськогосподарських угідь за аналізований період зменшилась на 33,6 тис. га і становила у 2017 р. 441,4 тис. га (97,8 %).

Необхідно відмітити, що всього 5 сільськогосподарських підприємств, або менше 1 % мають земельну площу більше 10 тис. га.

Продуктивність праці великою мірою визначає прибутковість виробництва. Невід'ємною умовою виконання сільським господарством, як галуззю матеріального виробництва країни, покладених на нього функцій щодо виробництва продуктів харчування та сировини для промисловості, є підвищення продуктивності живої праці.

Функціонування та конкурентоспроможність аграрних підприємств області тісно пов'язані з наявною матеріально-виробничою базою, технічними можливостями і підготовленими висококваліфікованими людськими ресурсами.

Результати дослідження наявності й стану використання сільськогосподарської техніки в Тернопільській області дають підстави вважати, що процеси реформування негативно відобразилися на матеріально-технічному забезпеченні сільськогосподарських товаровиробників.

Таблиця 2. Динаміка наявності видів техніки в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області, од.

Види техніки	Роки					Відхилення (+,-) 2017 р. до 2013 р.
	2013	2014	2015	2016	2017	
Трактори	3108	2927	2809	2878	2950	-158
Зернозбиральні комбайни	685	687	679	681	693	8
Кукурудозбиральні комбайни	20	16	20	16	13	-7
Бурякозбиральні комбайни та машини	119	109	111	94	89	-30
Картоплезбиральні комбайни та картоплекопачі	9	9	9	8	8	-1
Наявність установок та агрегатів для доїння корів	145	131	144	144	149	4

Джерело: проаналізовано на основі даних [2]

За даними табл. 2, ми бачимо, що кількість тракторів усіх марок у сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області на початку досліджуваного періоду становила 3108 од., зернозбиральних комбайнів 685 од., бурякозбиральних машин 119 од., кукурудозбиральних машин 7 од., картоплезбиральних комбайнів 9 од., установок та апаратів для доїння корів 145 одиниць. Вибуття техніки у 2017 р. порівняно із 2013 р. склало: трактори 158 од., бурякозбиральні машини 30 од., кукурудозбиральні комбайни – 7 од., картоплезбиральні комбайни – 1 одиниця. Позитивна тенденція відбулася в зерновиробництві та в молочній галузі, де кількість зернозбиральних комбайнів зросла на 62 од., а апаратів та установок для доїння корів на 21 одиницю.

Виробництво картоплі за досліджуваний період зменшилося, хоча в цілому воно є одним із найбільш перспективних напрямів економічної діяльності для малого і середнього агробізнесу, адже гарантує високий

дохід з 1 га земельних угідь за досить стабільного платоспроможного внутрішнього попиту на продукцію (табл. 3).

Таблиця 3.
Основні показники виробництва картоплі в Тернопільській області усіма категоріями господарств

Показник	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р., +/-
Зібрана площа, тис. га	63,3	63,5	57,9	59,0	56,5	-6,8
Урожайність, ц/га	191	202	160	168	176	-15
Валовий збір, тис. т	1206,3	1282,7	927,8	987,0	991,3	-215,0

Джерело: проаналізовано на основі даних [2]

В умовах сьогодення постає потреба значного збільшення площ під картоплею в сільськогосподарських підприємствах, розміщення лівової частки виробництва у зонах найбільшого сприяння виробництву, відновлення спеціалізації галузі, розробка заходів щодо збільшення реалізації продукції на переробку, розвиток підприємств харчової промисловості, які використовуватимуть у достатній кількості картоплю як сировину [3, с. 43–47].

У 2017 році валовий збір картоплі в Тернопільській області значно зменшився у порівнянні із попередніми роками та склав 991,3 тис. тонн. Причинами цього стало зменшення зібраних площ на 6,8 тис. га та зниження середньої врожайності культури у 2017 році порівняно із попереднім на 15 ц/га.

Головними товаровиробниками картоплі в краї залишаються господарства населення, на долю яких припадає 98,7 % виробництва всієї культури, що на 8,8 % більше ніж у 2013 р, це говорить про суттєве зменшення товарного виробництва якісної продукції в підприємницьких структурах області, а саме з 10,1 % в 2013 р. до 1,3 в 2017 році (табл. 4).

Таблиця 4.
Виробництво картоплі в Тернопільській області за категоріями господарств

Показники	Усі категорії господарств	У тому числі	
		Сільсько- господарські підприємства	Особисті селянські господарства
2013 рік			
Обсяг виробництва, тис. тонн	1206,3	123,0	1083,3
Питома вага, %	100	10,1	89,9
2014 рік			
Обсяг виробництва, тис. тонн	1282,7	162,7	1120,0
Питома вага, %	100	13	87
2015 рік			
Обсяг виробництва, тис. тонн	927,8	21,6	906,2
Питома вага, %	100	2,2	97,8
2016 рік			
Обсяг виробництва, тис. тонн	987,0	36,5	950,5
Питома вага, %	100	3,8	96,2
2017 рік			
Обсяг виробництва, тис. тонн	991,3	12,5	978,8
Питома вага, %	100	1,3	98,7

Джерело: проаналізовано на основі даних [2]

Першочергове значення відіграють сорти, від яких залежить 50 % урожаю. Правильний добір сорту є головним чинником у виробництві картоплі. На сьогоднішній день виникає необхідність у виведенні нових сортів картоплі, які повинні бути пристосовані до різких змін клімату, а реалізація продукції повинна підтримуватися за допомогою регіональних та загальнодержавних програм [4].

При вищій урожайності культури можна максимізувати валовий збір з меншої площі. Це дуже важливо зараз, коли посівні площі під картоплею зменшуються, відповідно із збільшенням виробництва олійних культур. Оскільки в господарствах населення на протязі багатьох років не використовується насіння оновлених сортів, то як наслідок не відбувається зміна врожайності та виродження картоплі (табл. 5).

Таблиця 5.
Порівняльний аналіз урожайності картоплі в аграрних підприємствах та особистих селянських господарствах Тернопільської обл., ц з 1 га

Виробники картоплі	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення 2017 р. до 2013 р., +/-
Аграрні підприємства	341	329	169	165	201	-140
Особисті селянські господарства	182	191	160	169	175	-7

Джерело: проаналізовано на основі даних [2]

Технічний дефолт однієї з найбільших агрохолдингових компаній України, основна діяльність якої була зосереджена на території Тернопільської області призвів до скорочення виробництва картоплі та зменшення фінансування по догляду за даною культурою і, як наслідок, різкого зниження урожайності. Загалом по області за 2017 рік аграрні підприємства збирали в середньому по 201 ц картоплі з гектару.

В області реалізується лише незначна частка вирощеної картоплі, а саме та частка, яка в основному припадає на сільськогосподарські підприємства (рис. 2).

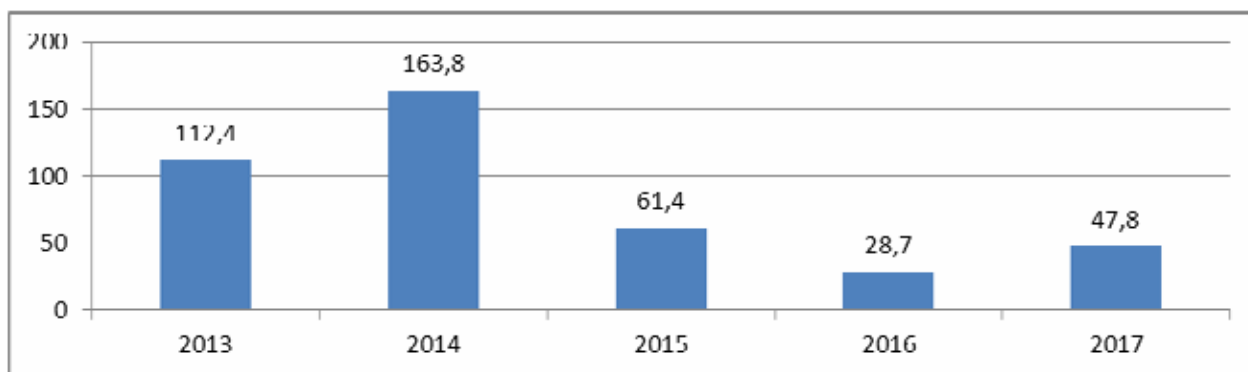

Рис. 2. Реалізація картоплі сільськогосподарськими підприємствами, тис. тонн

Джерело: власна розробка на основі даних [2]

На основі даних видно, що реалізація картоплі за останні 3 роки в сільськогосподарських підприємствах знаходиться на низькому рівні, оскільки суттєво зменшуються посівні площі.

Ефективність показників діяльності підприємства залежить в повній мірі не тільки від виробничих показників, але і від результатів реалізації продукції. Говорячи про реалізацію картоплі необхідно відзначити фактор позитивних змін. Показниками, які визначають величину виручки від реалізації продукції виступають кількість та ціна, на яку впливають якісні параметри продукції, строки реалізації та величина попиту, як основні джерела прибутку (табл. 6).

Таблиця 6.
Результати реалізації картоплі сільськогосподарськими підприємствами в 2013 – 2017 рр.

Роки	Ціна реалізації, грн/т	Собівартість, грн/т	Прибуток, збиток «-», грн/т	Рівень рентабельності (збитковості «-»), %
2013	1896,0	1454,0	442,0	30,4
2014	2328,5	2451,0	-122,5	-5,2
2015	1822,0	1458,0	364,5	25,3
2016	1200,6	1927,6	-727,0	-39,9
2017	2183,2	2315,5	-132,5	-5,7

Джерело: проаналізовано на основі даних [2].

Аналіз даних показав, що собівартість виробництва картоплі в сільськогосподарських підприємствах за досліджуваний період змінювалася, як в сторону збільшення, так і в сторону зменшення, а саме найнижчий

показник собівартості був в 2013 р. і становив 1454 грн за тонну, найвищого рівня він досяг в 2014 р. і відповідно становив 2451 грн за тонну. Найбільший чистий прибуток від реалізації даної культури господарства отримували в 2013 році, який становив 442 гривні за тонну.

Одним із найбільш узагальнюючих показників економічної ефективності діяльності підприємства В.Г. Андрійчук [5], Г.В. Черевко [6] та інші вчені вважають рентабельність. Тому найдоцільніше буде проаналізувати рентабельність виробництва продукції галузі рослинництва в цілому за допомогою діаграми.

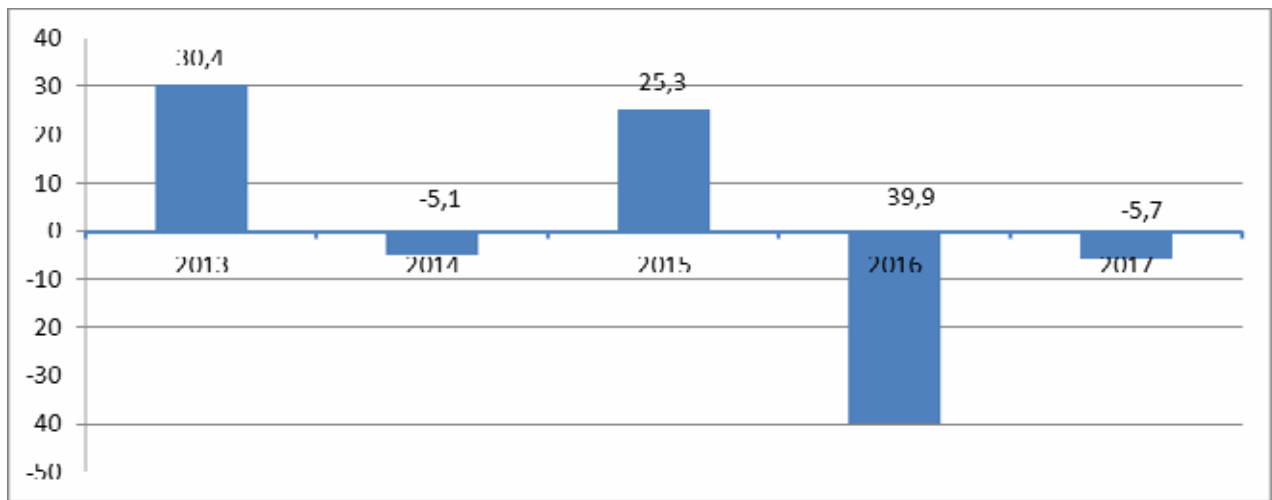

Рис. 3. Динаміка рівня рентабельності продукції картоплярства в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської обл., %

Джерело: проаналізовано на основі даних [2]

Аналізуючи показник рентабельності, який більш точно відображає результативність господарської діяльності, оскільки характеризує ефективність роботи в цілому – бачимо, що відбулася негативна тенденція, яка призвела до суттєвого зниження рентабельності виробництва в порівнянні із 2013 р. в 2017 році встановилася на позначці -5,7 %.

Система збуту товарів виробниками картоплі, яка включала державне замовлення, заготівлю споживчою кооперацією, поставки торговельним та іншим підприємствам і організаціям на договірній основі, реалізація на ринку – практично зруйнована, тому виробник немає вибору каналів. Реалізаційний канал – це ринок, на який десятки тисяч виробників мішками змушені вивозити свою продукцію, втрачаючи час і значні кошти.

Висновки

Для ефективного функціонування ринку картоплі необхідно, щоб виробник мав замовлення на продукцію, знав структуру попиту і пропозиції. Це дасть можливість вибирати канали реалізації продукції, уникнути не вигідних для підприємства покупців, знизити втрати при зберіганні. Коливання попиту і пропозиції впливають на ціну. Аналіз цих показників дасть можливість підприємствам виявляти поведінку споживачів на аграрному ринку та здійснювати обґрунтування стратегії розвитку.

Систематичне зниження собівартості картоплі – одна з основних умов підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Вона безпосередньо впливає на величину прибутку, рівень рентабельності, а також на бюджет.

Головними задачами розвитку картоплярства на сучасному етапі є всемірне підвищення ефективності виробництва, а також зайняття стійких позицій галузі на внутрішньому і міжнародному ринках. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції до повного задоволення потреби населення неможливо без всебічного прискорення розвитку сільського господарства та без зростання рівня економічної ефективності розвитку окремих його галузей.

Література.

1. Кирильчук С.П. Економіка підприємства: навч. посібник. Сімферополь, 2013. 444 с.
2. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2017 рік. Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Тернопільській обл. Т., 2018. 443 с.
3. Буняк Н.М. До питання економічної ефективності виробництва картоплі в кінці XIX початку XX століття. Агроінком. 2005. № 8. С. 43–47.
4. Маслак О. Чи вистачить Україні власної картоплі? Пропозиція. 2010. №10 (184). С. 26–29.
5. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К.: КНЕУ, 2013. 779 с.
6. Черевко Г.В. Економіка підприємств: навч. посібник. Львів: Апріорі, 2004. 384 с.

References.

1. Kyrylchuk, S.P. (2013), *Ekonomika pidpryemstva: navchalnyi posibnyk* [Business Economics: study guide], Simferopol, Ukraine.
2. State Committee of Statistics of Ukraine (2018), “Statystychnyi shchorichnyk Ternopilskoi oblasti za 2017” [The Main Department of Statistics in the Ternopil region 2017], Ternopil, Ukraine.
3. Bunjak, N.M. (2005), “On the question of the economic efficiency of potato production at the end of the XIX century of the XX century”, *Aghroinkom*, vol. 8, pp. 43–47.
4. Maslak, O. (2010), “Will Ukraine have enough potatoes?”, *Propozycja*, vol. 10, no.184, pp. 26–29.
5. Andrijchuk, V.G. (2013), *Ekonomika pidpryemstv aghropromyslovogho kompleksu: Pidruchnyk* [Economics of Agroindustrial Enterprises: Textbook], Kyiv, Ukraine.
6. Cherevko H.V. (2004). *Ekonomika pidpryemstv: navchalnyi posibnyk* [Business Economics: study guide], Lviv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.03.2019 р.